

Les ressenyes de les primeres obres de Fabra aparegudes a la premsa (1891-1918)

XAVIER RULL
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ¹

Entre 1891 i 1918 Pompeu Fabra publica diversos treballs sobre llengua catalana:

— *Ensayo de gramática de catalán moderno* (L'Avenç, 1891)

— *Contribució a la gramática de la llengua catalana* (L'Avenç, 1898)

— *Silabari català* (L'Avenç, 1904)

— *Tractat de ortografia catalana* (L'Avenç, 1904)

— *Qüestions de gramática catalana* (L'Avenç, 1911) [recull d'articles d'*El Poble Català*]

— *Gramática de la lengua catalana* (L'Avenç, 1912)

— *Diccionari ortogràfic* (Institut d'Estudis Catalans, 1917)

— *Gramàtica catalana* (Institut d'Estudis Catalans, 1918)²

Atès que la reforma de Fabra va rebre suports i crítiques, pot ser interessant veure el grau d'acollida que van tenir aquestes obres en mitjans generalistes o culturals de gran abast. Justament Gifreu (2007, p. 85) planteja la qüestió del paper de la premsa en l'afermament de les propostes fabrianes:

Va ser conscient Pompeu Fabra de la importància de la premsa en l'acceptació i popularització del procés de reforma i modernització del català? Fins a quin punt la premsa i els seus professionals li feren costat?

1. Els textos analitzats provenen de l'Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (Biblioteca de Catalunya) <<http://www.bnc.cat/digital/arca/index.html>>, l'Hemeroteca Digital (Biblioteca Nacional d'Espanya) <<http://hemerotecadigital.bne.es>> i *La Vanguardia* <<http://www.lavanguardia.es/hemeroteca>>. L'autor agraeix les aportacions de Jordi Ginebra, Roser Llagostera, Joan Solà i Narcís Iglésias.

2. Per a una descripció d'aquestes obres, vegeu Ginebra i Solà (2007, p. 89-90 i 226-233). Quant al *Tractat*, algunes publicacions (*Juventut*, *La Vanguardia*, etc.) s'hi refereixen com «un tractat de *Ortografia Catalana*» (o variants semblants).

El límit de 1918 té raó de ser perquè en aquest moment «l'autoritat i el prestigi públics de Fabra estan ja plenament consolidats» (Ginebra i Solà, 2007, p. 18); ens hem centrat, doncs, en les opinions que s'emetien sobre les obres de Fabra quan encara no era una autoritat indiscutida.³

2. TRIA DE TEXTOS I ENFOCAMENT

No es poden reportar tots els textos que parlen de les obres de Fabra: la tasca d'arregla i d'explicació dels continguts seria inabastable. Per tant, n'hem agafat una mostra representativa. Les publicacions consultades són *L'Avenç*, *Catalonia*, *Cataluña*, *Catalana*, *Gent Nova*, *Joventut*, *Calendari Catalá*, *La Ilustración Artística*, *La Conca de Barbará*, *La España Regional*, *L'Instant* (subtitulada *Revue Franco-catalane d'Art et Littérature*) i *La Vanguardia*. N'hi ha de temàtica generalista, com *La Vanguardia*, *Joventut* o *Gent Nova*; i d'altres d'especialitzades —la majoria de temàtica cultural— però adreçades al gran públic: *Calendari Catalá*, *L'Instant*, *L'Avenç*, *La Ilustración Artística*, *Cataluña*, *Catalana*, etc. Ideològicament, la major part d'aquestes publicacions són catalanistes. Quant a l'abast territorial, majoritàriament són d'àmbit nacional —bé que editades a Barcelona— i n'hi ha alguna de local, com *Gent Nova* (Badalona) i *La Conca de Barbará* (Montblanc). Hem intentat abraçar més territori, però la recerca en aquesta línia ha sigut infructuosa.⁴

3. Una mostra de la consolidació de Fabra en aquest moment és que el 1919 comença a publicar les «Converses filològiques» a *La Publicitat*. El 1918 és considerat un punt culminant en la trajectòria de Fabra per alguns autors, com Miracle (1989, p. 68). Igualment, Gifreu (2007) segmenta la vida de Fabra en quatre fases: les dues primeres van de 1889 a 1906 (campanya de *L'Avenç* i projecte de modernització i depuració del català literari) i de 1907 a 1917 (definició i institucionalització de la normativa); el 1918 comença la tercera fase (extensió i unificació de la normativa a tots els territoris). Tanmateix, posar una data que representi la consolidació de Fabra com a gramàtic no és fàcil. A partir de 1906, arran del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Fabra ja assoleix un cert reconeixement. Igualment, el 1912 també es considera una fita en la seva carrera. Bonet (2005) sosté que *l'Ensayo*, *la Contribució* i *la Gramàtica* de 1912 conformen un primer grup de treballs, diferent dels que vindrien a partir de 1918; Miracle (1989, p. 56-57) entén que el 1912 la vida de Fabra fa un canvi —s'installa a Barcelona, ingressa a l'Institut d'Estudis Catalans i surt *la Gramàtica*—; i Gifreu (2007, p. 88) també singularitza el període entre 1912 i 1918 («del 1912 al 1917 Fabra assoleix la maduració i la definitiva institucionalització de la seva proposta global de normativa»). Per això, potser cal diferenciar les obres d'abans de 1912 respecte a les obres fetes entre 1912 i 1918.

4. A tall d'exemple, en diaris lleidatans de final del segle XIX no hem trobat cap esment de cap obra de Fabra. I a la revista *Les Valls d'Andorra* (1917-1919), editada per Josep Alemany —resident a Barcelona i segurament d'origen andorrà—, tampoc no se'n menciona cap. Sobre la territorialitat encara cal dir que *L'Instant* —una publicació literària mensual fundada per Jaume Pérez-Jorba el juny o juliol de 1918— s'editava a París, si bé el 1919 (al cap de vuit números) es va traslladar a Barcelona, on se'n van publicar cinc més (després va viure una segona etapa a càrrec de Josep Maria Millàs-Raurell).

Alguns dels textos estudiats són meres notes que donen compte d'un llibre de Fabra acabat de publicar, i en fan un comentari molt breu (gairebé sempre elogios). Però una part important d'aquests textos són ressenyes llargues, i qui les signa s'ha llegit —o com a mínim mirat amb un cert detall— l'obra objecte de comentari.

Classifiquem els textos estudiats segons la ideologia de la publicació i el to emprat en referir-se a les obres de Fabra. Així, tenim:

a) Publicacions catalanistes favorables al català i que, per això, sovint es mostren favorables a Fabra.

b) Publicacions de l'òrbita de Fabra.

c) Publicacions antifabristes.

d) Publicacions lleument crítiques.

Tot i que els textos estudiats es poden agrupar temporalment (per exemple, separant les primeres obres —*Ensayo* i *Contribució*— de les fetes a l'entorn de 1918, ja que el renom de Fabra no era el mateix), hem preferit enfocar l'anàlisi segons la tipologia de la revista. La raó és que es fa més evident com el grau d'afinitat amb l'ideari de Fabra condiona la receptivitat de les seves obres.⁵

3. REVISTES CATALANISTES

En revistes catalanistes, les ressenyes sobre obres de Fabra solen ser positives. Com a mostra, *Gent Nova* (núm. 836, 22 desembre 1917) parla així del *Diccionari ortogràfic*:

Es certament interessantíssim en els anys de la reconstitució i aciament de l'idioma català el moment actual en el que apareix el Diccionari Ortogràfic que per encàrrec de l'Institut acaba de publicar l'eminent filòleg En Pompeu Fabra. Va fer-se un gran bé a l'idioma amb la concreció d'unes normes, però era precis que les seguís un Diccionari seguint-les, car aplicar-les bé pressuposava una serie de coneixements filòlegs dels que està mancat el nostre poble, com està també els altres. Amb la possessió d'aquest Diccionari desapareixeràn tota [*sic*] mena de dubtes respecte a l'escriptura de les paraules catalanes, car està preparat tenint en compte les orientacions filològiques que priven en el món científic. Amb la publicació d'aquest vocabulari ortogràfic, tindrà més espera el vocabulari definitiu.

5. D'aquesta anàlisi en queden fora *La Veu de Catalunya*, ja que el tractament de les *Normes ortogràfiques* en aquesta publicació és objecte d'una comunicació de Clara Barnada; els comentaris d'Antoni Rovira i Virgili a la *Gramàtica* de 1918 (*Revista de Catalunya*, núm. 9, 29 maig 1912) i al *Diccionari ortogràfic* (*La Publicitat*, núm. 13954, 6 febrer 1918), ja descrits per Ginebra (2006, p. 55 i 71-72), i les publicacions de l'òrbita de Nostra Parla, ja estudiades per Graña (1995). D'altra banda, Miracle (1989, p. 32) dona compte dels comentaris de Marià Aguiló a l'*Ensayo*.

Una altra mostra són les ressenyes del *Silabari* i del *Tractat*, obres menors dins el corpus fabrià. *Gent Nova* (núm. 108, 13 desembre 1903) diu sobre el *Silabari*:

Vetaqui llegidor un llibre de suma importància pera la maynada de nostra Catalunya y fins pels grans no avesats al us de la llengua mare. Forma'l primer volum de una *Biblioteca Escolar* que ha fundat *L'Avenç* que tant se distingeix pera ajudar á fer cada dia més gran la nostra literatura en particular y á la llengua en general. L'hem estudiat ab ver interés y per nostra part podém dir que compleix ben be son objecte.

Igualment, *Juventut* (núm. 196, 12 novembre 1903) considera que el *Silabari* és «completíssim en comparació dels castellans que corren». Alhora, aquesta mateixa publicació (núm. 201, 17 desembre 1903) diu del *Tractat*:

Recomaném al lector el notable treball de vulgarisació ortogràfica escrit per en Pompeu Fabra, d'utilitat innegable pera'ls que vulguin estudiar, com cal, l'idioma catalá.

Aquesta acollida en les publicacions catalanistes té lògica, ja que hi havia comunió d'interessos entre Fabra i el catalanisme.

4. REVISTES DE L'ÒRBITA DE FABRA

Les revistes de l'òrbita de Fabra (*L'Avenç* i *Catalonia*)⁶ encara parlen més bé dels seus treballs. Les ressenyes de les seves primeres obres (*Ensayo* i *Contribució*) en són una bona mostra. *L'Avenç* (núm. 5, 31 maig 1891) parla de l'*Ensayo* com si fos pràcticament l'única obra que fa avançar l'estudi gramatical del català:

Am satisfacció ens ocupem d'un llibre útil, ben fet i de grand transcendència pel nostro renaixement. Tenim davant nostro un estudi de debò, sisquera sigui parcial, de la nostra llengua: s'ha fet tant poc fins are! [...] no duptem un sol moment en dir, qu'és un grandíssim pas endavant pel progres y perfeccionament de la nostra llengua, qu'és un punt de partida segur, una base sòlida per la formació de la Gramàtica total de la llengua catalana

Catalonia (núm. 17, 31 octubre 1898) usa un llenguatge semblant per a la *Contribució* i fa notar que és una peça més de la campanya iniciada a *L'Avenç*:

El millor elogi que podem fer d'aquesta gramàtica en la CATALONIA és adoptant-ne l criteri. És l'obra del nostre company de redacció i representa l'última etapa en el moviment de reforma lingüística iniciat desde l'any 1890 en

6. Fabra va escriure a *L'Avenç* i va dirigir *Catalonia* durant un temps.

la revista *L'Avenç* [...]. L'obra del nostre company ha de contribuir poderosament al perfeccionament de la nostra llengua literaria. Els problemes lingüístics pendents hi estan exposats am metode i am claredat. Se pot dir que les solucions indicades per en Fabra s'imposen per sí soles.

Fins i tot quan la publicació londinenca *Literary World* (28 agost 1891) fa una ressenya de l'*Ensayo*, a *L'Avenç* (núm. 9, 30 setembre 1891) la tradueixen en català, ja que «per lo sustanciosa qu'és la noticia qu'en dóna, anque curta, no podem resistir an el desitj de dar-la a coneixe textualment».

5. LLOANCES PER LA TÈCNICA

Hi ha altres publicacions no específicament catalanistes que també parlen positivament de les obres de Fabra. Aquest fet es pot explicar per l'alt nivell tècnic de Fabra. Així, *La Vanguardia* (6 desembre 1903) indica que el *Tractat* «ó nos engañamos mucho, ó constituye uno de los más firmes pasos por el camino de la tan necesaria sistematización de la ortografía propia del catalán», alhora que considera el *Silabari* «inmejorablemente compuesto», de manera que ambdues obres «han de producir inmensos beneficios». En la mateixa línia, *La Vanguardia* (3 novembre 1918) diu de la *Gramàtica* de 1918 que «está hecha con escrupulosidad». Igualment, Manuel de Montoliu, a *La Vanguardia* (25 setembre 1912), considera que la *Gramàtica* de 1912 és «verdadero monumento de erudición, sana doctrina, método científico y buen gusto». Al seu torn, Miquel dels Sants Oliver, a *La Ilustración Artística* (núm. 1594, 15 juny 1912), dóna compte de l'aparició de la *Gramàtica* de 1912 i de dues obres més —les *Obres completes* de Maragall i el primer volum d'una edició crítica d'Ausiàs Marc— i afirma que «cualquiera de estas novedades bibliográficas constituiría el honor de una cultura y de una intelectualidad», ja que «no se trata de obras efímeras, sino de piedras fundamentales». I *Cataluña* (núm. 185, 22 abril 1911), en fer una llista dels membres de l'Institut d'Estudis Catalans, afirma que la *Gramàtica* de 1912 és «la más autorizada que hoy existe». Una darrera mostra és un escrit signat per Litus publicat a *L'Instant* (núm. 3, 1 setembre 1918) sobre el *Diccionari ortogràfic* i la *Gramàtica* de 1918:

Un progrès énorme a déjà été accompli. Le mérite en revient notamment à l'Institut d'Estudis Catalans [...]. Pompeu Fabra, doué du plus haut esprit scientifique et d'un goût littéraire très sûr, est venu mettre de l'ordre grammatical dans la prose catalane, à ce point que l'on écrit aujourd'hui notre langue avec autant de finesse que de perfection de style. Fabra est devenu par là un soutien technique de la culture de son pays. La langue catalane, magnifiquement parée d'une orthographe [*sic*] assise sur des bases scientifiques, peut tenir à l'heure actuelle un beau rôle parmi les langues plus cultivées de l'Europe.

Hi pot haver veus que no parlin tan positivament de l'obra però que lloin igualment Fabra. Així, a *La España Regional* Ignasi Ferrer i Carrió fa una ressenya a l'*Ensayo* («La tradición ortográfica de la lengua catalana. A propósito de discusiones y de una obra recientes», desembre 1891) i elogia Fabra pel seu nivell de coneixements, encara que el judici sobre l'obra sigui més neutre (Miracle, 1989, p. 124).

6. VEUS ANTIFABRISTES

Entre els antifabristes hi havia gent amb prou coneixements per a fer una ressenya crítica de qualsevol obra de Fabra. La revista *Catalana* va ser un dels altaueus d'aquest moviment.⁷ En un article tardà (núm. 13, 30 juny 1918) —una conferència de Ramon Miquel i Planas— es critica l'*Ensayo* al costat d'altres propostes sorgides de *L'Avenç* o de l'Institut d'Estudis Catalans.

7. POSICIONS LLEUMENT CRÍTQUES

Havent-hi veus autoritzades contràries a Fabra, alguna publicació catalanista adopta una posició equidistant i lamenta l'estat de discussió sobre el model de llengua. Així, E. Moliné dona notícia, a *Calendari Català* (núm. 2, 1899),⁸ de l'aparició de la *Contribució* de Fabra i d'altres obres (la *Gramática de la llengua catalana*, de P. Nonell; les *Lliçons familiars de gramàtica catalana*, d'Antoni Tandler, i el *Promptuari de la escriptura catalana*, de Francesc Flos i Calcat), i diu:

Aquestes obres demostren un desvetllament per los estudis gramaticals, tan necessaris per acabar de fixar la nostra llengua, si bé seria molt necessari que'ls nostres gramatichs se posessen d'acort, y axis donarian unitat á aquesta classe d'estudis

En tot cas, les publicacions catalanistes generalment s'acaben posicionant del cantó de Fabra. Així, *Gent Nova* (núm. 483, 25 febrer 1911), en ressenyar les *Qüestions*, després d'explicar-ne breument el contingut diu:

L'autor [Fabra] no's descuida de fuetejar als fabricants de gramàtiques y diccionaris, que sense saber lo que tenen entre mans contribueixen a aumentar

7. *Catalana*, fundada el 1918 per Francesc Matheu, era una de les veus més importants de l'antinormisme. Era successora de *La Il·lustració Catalana*, que Matheu havia adquirit el 1883 i que s'havia publicat en dues èpoques (1880-1894 i 1903-1917). Vegeu Martí (2007).

8. La revista anual *Calendari Català* (1898-1905), dirigida per Joan Baptista Batlle, era catalanista (al número 1 el canonge Jaume Collell diu que està «ben assahonat de esperit catalanista en totes ses pàgines»). No s'ha de confondre amb la revista homònima i de la mateixa periodicitat publicada a Barcelona per Francesc Pelai Briz entre 1865 i 1882, que s'oposava a l'*Anuari Català* de Francesc Matheu pel plural femení (-es o -as).

la confusió dels qu'escriuen en llengua catalana, portats a voltes per llur afany de descastellanitzar sense la deguda preparació científica. L'assumpte es tan important, que no dubtém en recomanar l'obreta [...]. En Fabra es un dels pochs gramátichs del qual ens podém fiar.

I *La Conca de Barbará* que, en un article sobre el *Diccionari ortogràfic* (núm. 204, 12 gener 1918), pren partit per la reforma, ja que l'obra ha d'acabar «amb l'anarquia d'escriptures, que van desapareixent, afortunadament» (també diu que les «cèlebres normes ortogràfiques» se les han «fet seues quasi tots els escriptors i publicacions de Catalunya»).

En aquest context, a cops una mateixa publicació podia lloar una obra de Fabra però alhora mostrar reserves en algun punt. A *Cataluña* (núm. 182, 1 abril 1911), en una ressenya de les *Qüestions*, l'autor afirma que «yo no llegaría á suscribir todas las afirmaciones del Sr. Fabra; pero no vacilo en proclamar que en su libro debemos *estudiar* todos cuantos amamos la lengua catalana». Semblantment, en una ressenya de la *Gramática* de 1912 a la mateixa revista (núm. 259, 21 setembre 1912) es parla en termes laudatoris de Fabra («Mucho y muy bueno nos enseña la Gramática de D. Pompeyo Fabra») i fins i tot es denigra autors anteriors («Todos los esfuerzos anteriores, desde el P. Nonell hasta Bardina ó Emilio Vallés, resultan ensayos de afición al lado de la labor de ciencia filológica»), però alhora es qüestiona la tria ortogràfica i el recull literari de l'obra.⁹

8. CONCLUSIONS

Les publicacions catalanistes i, sobretot, les de l'òrbita fabriana feien comentaris positius de les obres de Fabra publicades en el període estudiat. De la seva banda, les publicacions antifabristes feien el contrari. D'entre les publicacions catalanistes n'hi ha que es mostren crítiques amb alguna proposta de Fabra, però no deixen de considerar positivament les seves obres o el seu nivell. En tot cas, cal tenir cautela a generalitzar aquestes conclusions, perquè caldria buidar més publicacions de fora de Barcelona.

9. *Cataluña* era altaveu de l'ideari noucentista i servia per a difondre el pensament català per terres castellanes. Estava del cantó de l'Institut d'Estudis Catalans: a l'article «Por la dignificación de las letras catalanas» (núm. 258, 14 setembre 1912), diu: «No queremos para nuestra lengua en formación todavía (precisamente cuando su madurez se anuncia en los trabajos de la sección filológica del *Institut d'Estudis Catalans* [...], en la creación de la cátedra confiada á nuestro gramático integral D. Pompeyo Fabra [...]) fomentar un pobrísimo dialecto floralesco que puede perjudicar la seriedad científica de nuestra reconstrucción. El catalán no es ni una lengua arqueológica, ni una lengua de aficionados. Es una lengua viva, *nacional*, cada día más rica y extensa. Debemos proclamarlo continuamente y en todas partes». Per això sorprèn el to lleument crític de les dues ressenyes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BONET, Sebastià (2005). «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. I. Ed. a cura de Joan Solà i Jordi Mir. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 159-194.
- GIFREU, Josep (2007). «Pompeu Fabra i la premsa en els processos d'ordenació normativa del català modern». A: ALSINA, Àlex [et al.] [ed.]. *La figura i l'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, p. 85-99.
- GINEBRA, Jordi (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra. Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GRAÑA, Isabel (1995). *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARCET, Pere; SOLÀ, Joan (1998). *Història de la lingüística catalana 1775-1900. Repertori crític*. Vic: Eumo: Universitat de Vic; Girona: Universitat de Girona. 3 v.
- MARTÍ, Maria (2007). *Francesc Matheu i la revista Catalana: L'oposició a la normativització del català (1918-1926)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRACLE, Josep (1989). *Seguint la petja de Pompeu Fabra*. Barcelona: El Llamp.
- ROIG ROSICH, Josep Maria (1997). «Normalització lingüística, premsa i activitats editorials». A: *Història de la cultura catalana*. Vol. 8. Barcelona: Edicions 62, p. 103-124.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- (1991). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Empúries.